



Researcher:
Social Science Studies
(2017) Cilt 5, Sayı IV, s. 166-175

RSSS
ISSN:2148-2691

20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kızamık İle Mücadelesi (1900-1908)

Cihat TANIŞ¹

Özet

Hastalıklar, kısa zamanda insanların büyük bir kısmına bulaştıkları takdirde salgın halini alırlar. Genelde kış aylarında ortaya çıkan, ateşli bir hastalık olan kızamık da salgına neden olabilir. Solunum yoluyla yayılır. Tarih boyunca belli aralıklarla kısa süreli salgınlara yol açmıştır. İlk belirtiler halsizlik ve ateştir. Daha sonra gözlerde kızarıklık, öksürük, burun akıntısı görülür. Kısa süre içerisinde hastanın cildinde kırmızı döküntüler belirir. Dikkat edilmediği takdirde orta kulak iltihabı, zatürre ve beyin iltihabı gibi ciddi hastalıklara neden olabilir. Bu durumda ölümcül olma olasılığı yükselir. Tarih boyunca toplumların en büyük korkularından birisi kitlesel ölümlere sebep olan salgın hastalıklar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki topraklarda her dönem olduğu gibi 19 ve 20. yüzyıllarda da salgınlar görülmüş ve devleti sosyo-ekonomik olarak etkilemiştir. Bu hastalıklar zaman zaman çok sayıda insanın ölümüne yol açmıştır. Kızamık hastalığı diğerleri kadar ölümcül olmasa da salgınların en çok rastlanılanlarından birisidir. 1900-1908 yılları arasında birçok kızamık vakasıyla karşılaşmıştır. Salgınlar daha çok okullardaki çocuklar arasında görülmüştür. Hastalığa karşı alınan tedbirler ise genelde dezenfekte işlemleri ve okulları tatil etmek gibi temel önlemler olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kızamık
Salgın
Hastalık
Osmanlı Devleti
Dezenfekte

**The Fight Against Measles in The Ottoman Empire in The Early 20th Century
(1900-1908)**

Abstract

A disease is called epidemic when it infects the majority of creatures in the environment in a short time. Measles is such a contagious disease, appearing in people generally in the end of winter and the spring, symptomatically with fever and skin eruption. It spreads through the air by breathing. It has reached epidemic proportions transiently at certain intervals throughout history. Initial signs are malaise, unease, and fever, followed by inflamed eye, dry cough, runny nose, and rarely arthralgia. One week after symptoms begin, a rash breaks out. Measles can cause serious diseases like otitis media, pneumonia, and encephalitis. It can lead to death eventually in such cases. Virulent infectious diseases historically have been a source of fear in societies.

Keywords

Measles
Epidemic
Disease
Ottoman State
Disinfection

¹ Yrd.Doç.Dr., Ahi Evran Üniversitesi, cihattanis@gmail.com

Epidemic diseases were also observed in the territories under the rule of the Ottoman Empire in every era and these diseases deeply affected the socio-economical structure of the empire. Several cases of epidemics were reported during the 19. and 20. centuries in the Ottoman Empire, causing the death of many people. Measles was among the most encountered epidemics. Several cases of measles broke out between 1900 and 1908, mostly among school-age children. Countermeasures to the epidemic included basic prevention methods such as disinfecting and closing schools temporarily.

GİRİŞ

Bulaşıcı hastalıklar, tarih boyunca pek çok kişinin ölümüne veya hastalanmasına neden olmuştur. Hava, hasta ile temas veya değişik şekillerde bir bireyden başka bir bireye virüsün geçmesi, o hastalığın bulaşıcı nitelikte olduğunu gösterir. Tıbbın gelişip, bulaşıcı hastalıkların teşhis ve tedavisi kolaylaşınca kadar, kızamık, verem, sıtma, veba ve kolera gibi hastalıklar bunların başında gelmiştir. Bu hastalıklar birçok kez toplum sağlığını ciddi bir biçimde tehlikeye düşürebilmişlerdir (Kumaş, 2011: 213). Bulaşıcı hastalıkların coğrafya, iklim, sosyo-ekonomik koşullar ve temizlik alışkanlıkları ile yakından ilişkisi vardır (Kardaş, 2010: 15).

İnsanlığın gelişiminde siyasi gelişmeler ne kadar önemli ise sağlık alanında yaşananlar da bir o kadar önemlidir. Salgınlar bu açıdan oldukça önemlidir. Tarihe bakıldığında bunların en başında veba ve kolera gelmiştir. Ayrıca salgın hastalıkların birçoğu tıp ilminin yeterince gelişmediği dönemlerde veba olarak adlandırılmıştır. Bunda diğer hastalıklarla ilgili bilgilerin yetersiz olmasının etkisi büyüktür. Bu sebeple orta ve yeniçağlardaki salgın hastalıklarla ilgili yapılan araştırmaların birçoğu veba merkezlidir (Kılıç, 2004; 14).

Bugün tedavisi mümkün olan birçok hastalık geçmişte büyük ölümlere yol açabilmiştir. Bu bağlamda modern tıp ve tedavi yöntemlerinin olmadığı dönemlerde kızamık, insan hayatını tehdit eden ve ölümlere yol açan bulaşıcı hastalıklardan biri olmuştur. Ayrıca insanların ilkel yöntemlerle çoğu kez de psikolojik usullerle kızamığı tedavi etme çabası doğal olarak hastalığın yayılmasını engelleyememiştir (Kılıç, 2004: 13).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda birçok salgın hastalık görülmüştür. Bunlar çok sayıda insanın ölümüne yol açmıştır. Bu hastalıkların en ölümcül olanı yukarıda da bahsedildiği üzere veba ve kolera'dır. Ardından kızamık, çiçek, sıtma, tifüs ve dizanteri gibi daha az ölümcül hastalıklar gelir (Uğuz, 2012: 438). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göçmenlerin gelmesiyle birlikte salgınlarda da bir artış olmuştur. Nitekim göçmenlerin yoğun olarak geldiği Rusya'da veba, tifüs, kolera, frengi, dizanteri; Lehistan tarafında tifüs; Galiçya bölgesinde yine frengi oldukça yaygındı. 20. yüzyılın başlarında Rusya'daki bulaşıcı hastalıklar göçmenlerle, Hicaz'daki kolera, Mısır ve Beyrut bölgesindeki veba ve İspanyol nezlesi de hacıların, esirlerle ve deniz yoluyla Anadolu'ya taşınmıştır. Buna bir de Anadolu'da şartların ağır olması ve yeterince önem verilmeyen temizlik, yetersiz beslenme, kötü hijyenik durum eklenince hastalıkların yayılması kolaylaşmıştır (Çalık-Tepekaya, 2006: 206).

Salgın hastalıklar ilgili son yıllarda gerek dünya tarihinde gerekse Osmanlı tarihinde birçok çalışma bulmak mümkündür. Bu çalışmaların önemli bir kısmı veba ve kolera gibi büyük çaplı ve çok daha ölümcül hastalıklarla ilgilidir. Doğrudan kızamık hastalığı ile ilgili

derinlemesine bir araştırmaya rastlanmamıştır. Gerek daha öncesinde ciddi şekilde üzerinde durulmamış olması gerekse toplumu doğrudan etkilemesi konunun seçilmesinde başlıca etken olmuştur. Netice itibariyle bu çalışmanın amacı; sağlık bilimlerini ilgilendiren konulara dahil olmak değildir. Aksine konuya tarih ilminin penceresinden bakarak, incelenen yıllar arasında Osmanlı Devleti'nde görülen kızamık salgının sosyal sonuçları ile devletin ne ölçüde olaya müdahil olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun için de başta Osmanlı arşiv vesikaları olmak üzere konuyla alakalı araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

A- Salgın Hastalıkların Sebepleri ve Yapılması Gerekenler

Tarih boyunca toplumların sağlığını tehdit eden, yer yer ölümcül olabilen bu hastalıklar; insanların yaşadığı sağlıksız ortamlar, kıtlıklar, doğal afetler gibi birçok sebepten dolayı kolaylıkla yayılabiliştir. Bir diğer neden birçok hastalıkta tedavi usullerinin geç tarihlerde bulunmuş olmasıdır. Salgınların etkisi, mikrobun azgınlığına, üreme ve bulaşma hızına, iklim ve toplum şartlarına, kişilerin dirençlerine göre değişiklikler göstermiştir. Salgın hastalıkların ortaya çıktıkları yerden çıkıp bir başka yerde görülmesine *andemi* denir. Birçok bölgede şiddetli bir biçimde görülmesine *epidemi*, kıtalararası yayılma özelliği taşımasına ise *pandemi* denilmektedir (Kılıç, 2004: 11-12).

Yetersiz beslenme hastalıkları arttıran bir diğer etkidir. Kıtık ortamlarında açlık nedeniyle savunma metabolizmalarının zayıflaması hastalıklara karşı insanları dirençsiz kılmış, temizliğe de riayet etmedikleri takdirde, hızla üreyen bakteriler ölümlere neden olmuştur. Salgın hastalıkların yayılmasında hayvanlar da etkili olmuşlardır. Kızamığın yayılmasında köpekler, difteri ve tüberkülozun yayılmasında inekler taşıyıcı rol almışlardır. Ayrıca doğanın tahrip edilmesiyle, fare, kene, pire ve sivrisinekler, insanlarla daha yakın yaşamaya zorlanmış ve bunun neticesinde veba, tifüs ve sıtma gibi hastalıklar yaygınlık kazanmıştır. Bu nedenle salgın hastalıklar kıtlıkları, kıtlıklar ise salgın hastalığı doğurabilmiştir. Bu ikisi birbirini tetikleyen unsurlardır. Sel ve deprem gibi bir doğal afetlerin ardından yine salgın hastalıkların görüldüğü olmuştur (Sarıköse, 2013: 2).

Modern tıptan önce salgın/bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasını önlemek için alınan tedbirler genellikle basit temizlik işlemlerinden ibaret kalmıştır. Buna karşılık tıbbın gelişmesiyle beraber salgının yayılmasını önlemek için, hastalığa sebep olan mikrobun keşfedilerek, koruyucu aşının/ilacın bulunmasına çalışılmıştır. Ancak mikropların keşfi ve bunların tedavisinde kullanılan ilaçlar çok yakın tarihlerde ortaya çıktığı için eskiçağdan 20. yüzyılın başlarına kadar salgınla mücadelede çok fazla yol katedilememiştir (Kılıç, 2004: 72). Bu yüzden salgınlar ile ilgili mücadeleler daha çok hastalığın görüldüğü yerleri kordon altına almak, sokaklarda ateş yakmak, evlerin duvarlarını absent veya sirke ile ıslatmak ve karantina tesisinden ibaret kalmıştır (Kılıç, 2004: 73).

B- Osmanlı'da Kızamık Hastalığının Seyri

Salgın hastalıkların insanlık için doğal afetlerin başında geldiği bilinen bir gerçektir. Büyük acılara sebep olan bu hastalıklardan bir tanesi de çalışmanın ana konusunu oluşturan kızamıktır. Kızamık hastalığını bilindiği kadarıyla tespit eden ilk kişi Er-Razi isimli hekimdir. *El-Cuderi ve'l-hasbe* isimli eserinde çiçek ve kızamık hastalıklarının ayrı ayrı hastalıklar olduklarını ifade etmiş ve aralarındaki farklardan bahsetmiştir. Bu eser 1498'de Venedik'te *De Variolis et-Morbillis* adı ile Latince'ye, 1556'da Collin tarafından *Traite de la Petite Verole et de la Rougeole* adıyla Fransızca'ya, 1848'de William Greenhill tarafından *A Treatise On Smalpox and Measles* adıyla İngilizce'ye ve 1911 yılında da Almanca'ya tercüme

edilmiştir. Kitabın önemi yukarıda bahsedildiği üzere çiçek ve kızamık hastalıkları konusunda yazılmış olan ilk eser olmasıdır (Karaman, 2004: 111,113). Nitekim daha 15. yüzyılda bu şekilde bilinen kızamık hastalığının tedavisi için gerek Türk topraklarında gerekse dünyada 20. yüzyıla kadar ciddi bir tedavi yöntemi bulunamamıştır. Kızamık hastalığının tedavisi için ilk aşı 1963 yılında ABD’de yapılmıştır. Ancak aşının çok geç bulunması nedeniyle başta çocuklar olmak üzere birçok insan hayatını kaybetmiştir.

İncelenen yıllar arasında Osmanlı coğrafyasında kızamık hastalığı oldukça etkili olup ölümlere neden olduğu görülmüştür. Bu durum sosyal ve ekonomik açıdan Osmanlı toplumuna zarar vermiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin içerisinde bulunduğu hem siyasi hem de ekonomik durum, halkın yaşam şartlarını zorlaştırmış, hayat standartlarını iyice düşürmüştür. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Anadolu coğrafyasında hüküm süren sefalet nedeniyle halk, sağlıksız koşullarda hayatını idâme ettirmeye çalışmıştır. Bu durum, bulaşıcı hastalıkların yayılması için uygun ortamın oluşmasına neden olmuştur (Uğuz, 2012: 438). Buna örnek; İstanbul’dan Ayancık’a giden kullanılmış eski giyecek, yorgan gibi eşyalar temizlenmediği/dezenfekte edilmediği için kazada kızamık hastalığının çoğalması gösterilebilir. Bunun üzerine hükümet eşyaların temizlenmeden İstanbul dışına çıkarılmamasını emretmiştir (BOA, DH.MKT, 1280/92).

Kızamık, gereken önlemler alınmazsa ciddi salgınlara neden olabilmektedir. Hastalık, solunum yoluyla yayılır, son derece bulaşıcıdır. Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerinde zaman zaman salgınlara yol açmıştır. Bu bağlamda; Bitlis’in Evlek köyünde 1901 senesinde kızamık salgını olmuş ve 20 kişi hayatını kaybetmiştir (BOA, DH.MKT, 2458/126). Salgın üzerine hükümet bölgede gereken tedbirlerin alınması için harekete geçmiştir. Aynı yıl Tırhala’da çocuklarda kızıl ve kızamık hastalıklarında şiddetli bir artış olmuştur. Bu nedenle birçok çocuk hayatını kaybetmiştir (BOA, DH.MKT, 2526/30). 1902 senesinde Büyük Çekmece kazasının İslam mahallesinde bir çocuk hayatını kaybetmiştir (BOA, DH.MKT, 605/73). Bitlis’ten çekilen başka bir telgrafta kızamık salgınından ölenlerin olduğu haber alınınca gereken tedbirler için hükümet harekete geçmiştir (BOA, DH.ŞFR, 256/27).

Osmanlı Devleti bölge, coğrafya ve etnik köken ayrımı yapmaksızın imkân dâhilinde her yerde salgın hastalıklarla mücadele etme yoluna gitmiştir. Bunun en güzel örneği Dersim Sancağında yaşanmıştır. Belediye tabibinin olmadığı sancak kazalarından Çarsacak’ta Ermeni cemaatinden çocukların kızamık nedeniyle vefat etmesi üzerine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’den mezun bir tabip tedavi için görevlendirilmiştir (BOA, DH.TMIK.M, 81/16). Benzer bir vakayı Bodrum çitliğinde salgın baş gösterince belediye tabibinin buraya gönderilmesinde görmekteyiz (BOA, TFR.I.SL.,164/16388). Kadıköy’de Hamidiye Mektebi adında bir okulda kızamık ve kabakulak salgını çıkması üzerine okul 12 gün tatil ve dezenfekte edilmiştir (BOA, MF.MKT, 1041/14). Böylelikle salgının önünün alınmasına çalışılmıştır.

İstanbul’daki okulların genelinde, birçok kez kızamık salgını görülmüştür. Bunun üzerine hükümet zaman zaman Hıfzıssıhha’dan rapor istemiştir. Hazırlanan raporlar sonrasında okulların tatil edilip temizlenmesi gibi önlem mahiyetinde talimatlar okul yönetimlerine verilmiştir (BOA, MF.MKT, 1043/22). Büyükkada’daki Rum mektebinde de salgın baş göstermiş ve okul bu nedenle tatil edilmiştir (BOA, MF.MKT, 639/29). Yine Üsküdar, Bayrampaşa, Tophane, Kadıköy gibi İstanbul’un değişik semtlerinde farklı tarihlerde birçok kızamık salgını vakasına rastlanmıştır (BOA, MF.MKT, 630/24; BOA, MF.MKT, 651/35; BOA, MF.MKT, 674/38; BOA, MF.MKT, 784/20). Salgın yalnızca halk

arasında değil askerler arasında da görülmüştür. Mesela Siroz, Cuma-i Bâlâ, Razlık gibi yerlerdeki kışlalarda salgın görülmüştür (*BOA, Y..PRK.ASK, 181/78*).

Kızamık salgını yalnızca incelenen tarihlerde değil, 19. yüzyılın son dönemlerinde de sıklıkla görülmüştür. 1886 senesinde Erzurum Vilayetine bağlı kaza ve köylerde kızamık hastalığının salgın haline dönüştüğü hatta Erzurum askeri hastanesinde bazı kişilerin bu hastalıktan tedavi oldukları belirlenmiştir. Bu nedenle hükümet Erzurum ve Erzincan'da birer hastane inşasına karar vermiştir. Aynı yıl Erzincan ve Kelkit havalisinde kızamık hastalığının salgın haline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Hastalığa yakalananların tedavisi için Erzincan'a tabip ve eczacı gönderilmiştir. Doktorlar Erzincan havalisinde tarama ve tedavi işleminde bulunmuştur. Bu arada Tıbbiye Nezareti de Kelkit'e bağlı köylerde illet yok oluncaya kadar büyük bir gayretle mücadele edilmesi için talimat vermiştir (Gül, 2009: 265).

17 Nisan 1904 senesinde Refahiye kazasında kızamık hastalığı salgın haline gelmiş ve iki kişi vefat etmiştir. Kazada salgına karşı tıbbi tedbirler almak ve tarama yapıp hastalığa yakalananların durumunu tespit için, Erzincan belediye tabipliğinden doktorlar görevlendirilmiştir. Sivas Vilayeti Müfettişliği'nin raporlarında görüldüğü üzere, 14 Temmuz 1904 tarihinde Kemah ve Refahiye kazalarında belediye tabipleri olmadığından hastalıkla mücadelede sıkıntılar yaşandığı, hastalığa yakalananların şifa bulamadıkları, bir an evvel kazalara belediye tabibi tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Gül, 2009: 265).

C- Salgınlara Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı'nın birçok bölgesinde farklı tarihlerde kızamık salgının olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bu salgınların yoğun olarak görüldüğü yerler okullar olmuştur. Hastalığa karşı tedbir mahiyetinde yapılan ilk şey genelde salgının görüldüğü okulu 10-15 gün gibi bir süreyle tatil etmek olmuştur. Akabinde okul, dezenfekte edilerek mikrobun yok edilmesine çalışılmıştır. Elbette bu tedbirler çok ileri düzeyde değildi ancak kızamığın diğer bulaşıcı hastalıklara nazaran daha az tehlikeli olması alınan tedbirlerin bu boyutta kalmasında etkili olmuştur. Bu nedenle incelenen yıllar arasında geniş çaplı bir karantina uygulamasına rastlanmamıştır. Ancak salgının ağır geçtiği ve ölüm vakalarının yaşandığı bölgelerde devlet işi ciddiye alarak hem gerekli önlemleri artırmış hem de salgının görüldüğü bölgeye doktor sevk etmiştir.

Salgın hastalıklarla mücadelede elbette en önemli unsur hastalığın başka bölgelere veya daha fazla insana bulaşmasını derhal engellemeye çalışmaktır. Bu bağlamda görülen vakalarda ivedilikle gereken tedbirlerin alınmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Hamidiye kasabesindeki çocuklarda kızamık salgını görülünce yerel idare ilk iş olarak hemen mektepleri tatil etmiş ve hastalığın yayılmasını önlemek için başta dezenfekte olmak üzere gereken önlemleri almıştır (*BOA, DH.MKT, 2334/20*). Bitlis ve çevresinde de benzer bir salgın baş gösterince gereken önlemlerin alınması için talimat verilmiştir (*BOA, DH.MKT, 2495/11*).

Tophane'de Defterdar Ebulfazl Mehmed Efendi İbtidaisi talebesinde kızamık ve kızıl hastalığı görülmesi üzerine öğrenciler evlerine gönderilmiş ardından okul ilaçlanmıştır (*BOA, MF.MKT, 1009/9*). Benzer şekilde Eyüp, Kadıköy, Üsküdar, Bakırköy, Eyüp Sultan gibi okullarda da kızamık salgını görülünce hükümet ilk önce okulları tatil etmiş ardından hem gereken önlemlerin alınması için talimat verilmiş hem de Hıfzıssıhha'dan salgının nedeni, seyri ve ne yapılması gerektiği üzerine rapor istenmiştir. Bu raporlar sonrasında İstanbul'un birçok semtinde okullar tatil edilip akabinde dezenfekte için okullarda ilaçlama yapılmıştır (*BOA, MF.MKT, 1043/22; BOA, MF.MKT, 1048/5; BOA, MF.MKT, 1064/42*). Ayrıca İstanbul

genelindeki okullarda görülen kızamık salgını üzerine hükümet İstanbul Belediyesine gereken temizliğin ve tedbirlerin alınması için talimat vermiştir (BOA, MF.MKT, 575/1; BOA, MF.MKT, 615/49; BOA, MF.MKT, 914/67). Üsküdar İnas Mektebi ve Esmahan İbtidaisi de bu okullar arasındadır. Bu okullarda kızamık salgını baş gösterince tedbir mahiyetinde eğitim öğretime ilkinde 15 gün ikincisinde 12 gün ara verilmiştir (BOA, MF.MKT, 694/38; BOA, DH.MKT, 553/12).

Bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür. Nitekim yukarıda bahsedildiği üzere bu dönemde Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde farklı zamanlarda kızamık salgınları olmuştur. Bu salgınlar sonucunda bazen ölümlü vakalar olsa da çoğu zaman hasta çocuklar evlerine gönderilerek bu yolla iyileşmeleri sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kızamık salgını karşısında tutumu veba, kolera, tüberküloz gibi daha ölümcül hastalıklara nazaran yüzeysel kalmıştır. Sonuç olarak tedbirler çoğunlukla okulların tatil edilmesi ve salgının görüldüğü yerlerin dezenfekte edilip ilaçlanması şeklinde olmuştur.

SONUÇ

Salgın hastalıklar tarihin hemen hemen her döneminde toplumları tehdit etmiş özellikle de sosyal ve ekonomik bakımdan önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda toplumsal davranışları ve ilişkileri biçimlendirmişlerdir. Devletin bu yıllar içerisinde mali olarak zor durumda olması başta ülkenin büyük kentleri olmak üzere birçok yerde insanların sağlık koşullarının giderek kötüleşmesine neden olmuştur. Buna ilaveten modern yöntemlerin ve tıbbın fazla gelişmemesi, göçlerinin olumsuz etkisi, insanların bilinçsiz ve sağlıksız ortamlarda bulunması kızamık salgınlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kıtliklar, sel ve deprem gibi doğal afetler de salgın hastalıkların ortaya çıkmasındaki diğer bir etkidir. Ayrıca yeterli sayıda yetişmiş hekim bulunmaması, Osmanlı toplumunun kaderciliği ile halkın çoğunluğunun kişisel hijyene değer vermemesi kızamık salgınlarının etkisini arttırmıştır. İncelenen yıllar arasında binlerce Osmanlı vatandaşı bu sebeplerden dolayı kızamığa yakalanmış olup bunların bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Vefat edenlerin önemli bir kısmını ise çocuklar oluşturmuştur.

Netice itibarıyla 20. yüzyılın başlarında Anadolu'nun birçok yerinde farklı aralıklarla kızamık salgınları tespit edilmiştir. Hastalığın görüldüğü yerler genelde okullar olmuştur. Bu kurumların salgına karşı tedbir mahiyetinde yaptıkları ilk şey okulu tatil etmek olup akabinde okullar temizlenmiş ve ilaçlanmıştır. Araştırılan dönemdeki kızamık salgınlarında kolera ve veba gibi salgınlarda oluşturulan karantina uygulamalarına rastlanmamıştır. Bunda kızamığın daha az tehlikeli olmasının etkisi büyüktür. Ancak salgının ağır geçtiği ve ölüm vakalarının yaşandığı bölgelerde hastalıkla mücadele ciddiye alınarak gerekli önlemler artırılmış ve salgının görüldüğü bölgeye doktor sevk edilmiştir. Son olarak 20. yüzyılın başlarında kızamık hastalığının diğer bulaşıcı hastalıklar gibi Osmanlı ülkesini tehdit ederek birçok insanı etkilediği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

A- Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî.

DH.TMIK.M: Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât.

DH.ŞFR: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı.

MF.MKT: Maarif Nezareti Mektubi Kalemî.

Y..PRK.ASK: Yıldız Perakende Evrak Askeri Maruzat.

TFR.I..SL.: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı.

B- Tetkik Eserler

Çalık, R. & Tepekaya M., (2006), "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, s. 205-228.

Gül, A., (2009), "XIX. Yüzyıl Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek, Kızamık)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, s. 239-270. Karaman, H., (2004), "Bir Biyografi Denemesi: Ebu Bekir er-Razi", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s.101-128.

Kardaş, T., (2010), *XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-900)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, O., (2004), *Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Orta-Doğu Araştırmaları Yayınları.

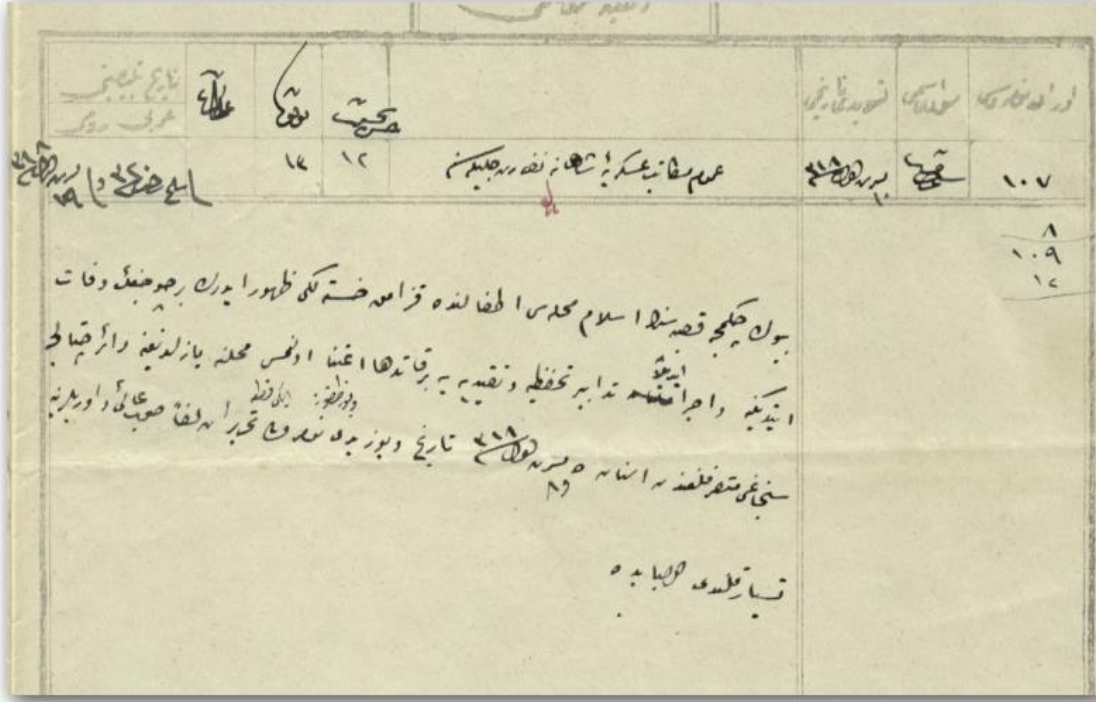
Kumaş, N., (2011), "Bursa'da Kolera Salgını ve Alınan Karantina önlemleri (1890-1895)", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 12, S. 21, s. 213-241.

Sarıköse Turhan, S., (2013), *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

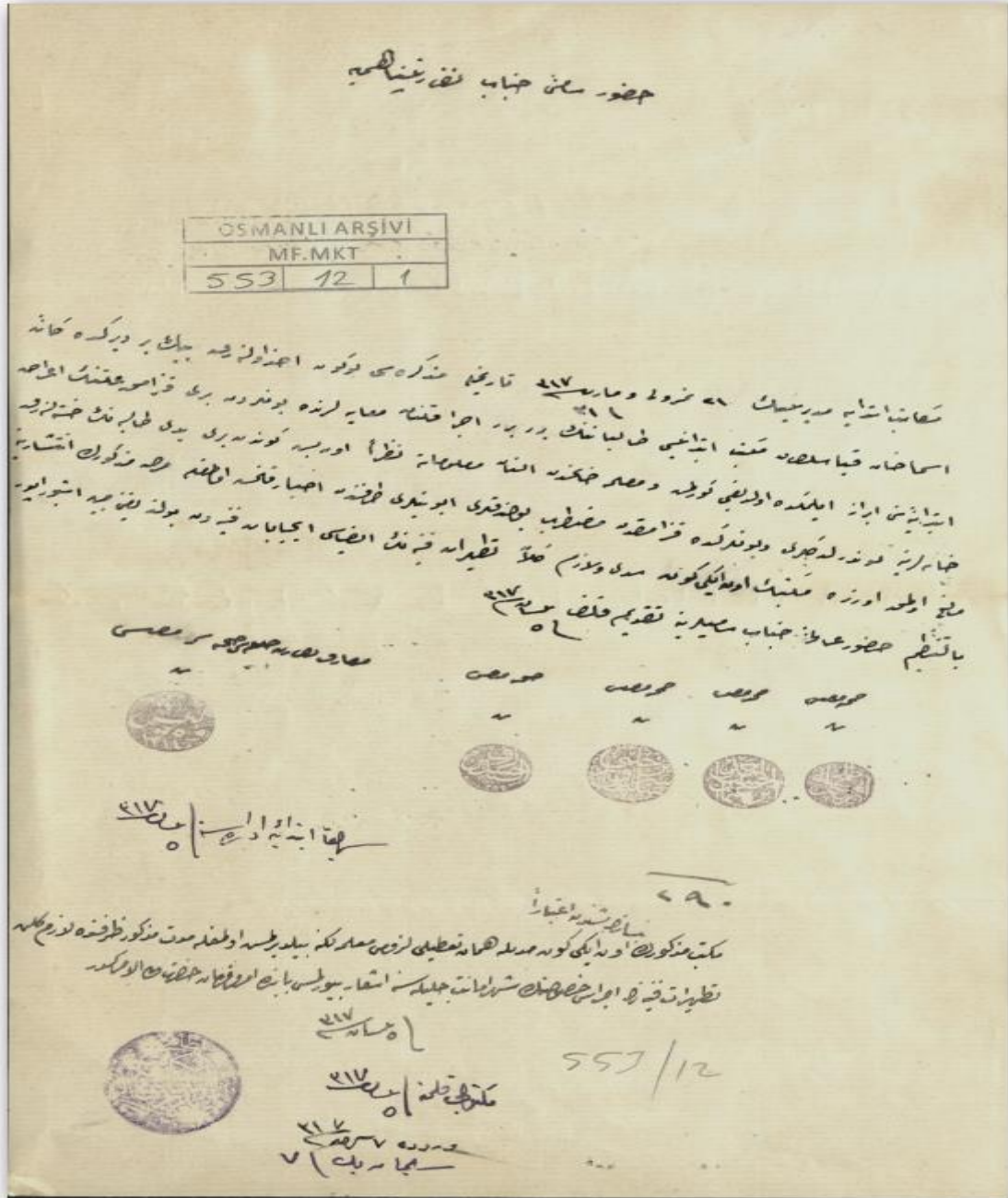
Uğuz, S., (2012), "1895 Tarsus Kolera Salgını", *History Studies*, Prof.Dr. Enver Konukçu Armağanı, s.437-448.

* Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.

EKLER



Ek 1- BOA, DH.MKT, 605/73. Büyükçekmece kazasının İslam Mahallesi'nde kızamık hastalığından bir çocuğun öldüğüne dair belge.



Ek 3- BOA, DH.MKT, 553/12. Kızamık salgını nedeniyle Esmahan Kaya Sultan İbtidaisi'nin 12 gün tatil edildiğine dair belge.